

Оригинални научни рад

УДК:
271.222(497.11)–726.1–36:929 Nikolaj Velimirović, sveti

271.2–853:39(497.11)

271.222(497.11)

Јелена Миљковић Матић

j.miljkovic@sbb.rs

Уобличавање српског националног идентитета као хришћанског – улога владике Николаја Велимировића¹

Апстракт:

У овом раду, заступамо тезу да је ангажовање владике Николаја Велимировића на зближавању народа и Цркве заслужно што је српски национални идентитет данас чврсто повезан с црквеним православљем. Кад се узме у обзир чињеница, коју је утврдио Душан Бандић, да је народ склон томе да слободно тумачи оно што Црква проповеда (услед тога што хришћанство никад није у потпуности схваћено и прихваћено), онда нема оправдања за мишљење да се српски идентитет суштински повезао с догматским хришћанством, још од средњег века. У другој половини 19. века, па све до Другог светског рата, на српској територији појављивали су се лаички православни покрети, којима се народ прибијао уз црквено учење, а владика Николај их је подржавао и охрабривао (понајвише тзв. „богостојачки покрет“), настојећи да својим текстовима уобличи читав српски идентитет као превасходно црквено-хришћански. По завршетку социјализма, с поновним појављивањем његових дела у Србији и у одговарајућим друштвено-политичким околностима, српски идентитет је коначно прихватио црквено хришћанство као своју доминанту.

Кључне речи:

епископ Николај Велимировић, српски национални идентитет, Душан Бандић, народно православље, хришћански идентитет

Када се поведе реч о српском националном идентитету, може се чути или прочитати како је он испреплетен с православним хришћанством. Ова се констатација појављује у различитим облицима: као тврдња да је Црква била чувар националног идентитета, кроз векове које је српски народ провео у турском ропству; спомињање косовског опредељења кнеза Лазара за Царство небеско; истицање да су српски просветитељ Свети Сава и његов свети родитељ Симеон Мироточиви као владари уздигли православну продуктољеност целог свог народа; говорење о христоликој српској судбини, која је свој врхунац мучеништва имала у преласку српске војске и цивила преко албанских пла-

---

¹ Текст је резултат рада на пројекту бр. 179009, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

нина у Првом светском рату, прикладно названим албанском голготом Срба. У овом раду, желимо да покажемо да хришћанске вредности нису уграђене у српски национални идентитет сасвим спонтано, услед хришћанске побожности и правоверности народа, нити да је, генерално, Српска црква толико утицала на народ, него да је за уграђивање православља у основе савременог српског националног идентитета у многама заслужан најречитији побожни Србин, епископ Николај Велимировић. Наиме, он је једини, веома упорно и постојано, с великим утицајем који су његова обраћања имала на људе, кроз деценије усменог и писаног обраћања народу, у својим текстовима, повезивао хришћанство и српски национални идентитет.

Значајан српски етнолог, проучавалац народне религије, покојни професор Душан Бандић осмислио је концепт *народног православља*, под којим је подразумевао специфично интерпретирано хришћанство у српском народу. То је поједностављена, неконвенционална и лично схваћена верзија онога што нуди Црква (Bandić 2010, 21-23). Народним православљем назван је верски живот српских сељака какав је нађен на терену, у другој половини 20. века. Међутим, нема разлога да сумњамо да је, на сличан начин, хришћанство прихватано у народу и у ранијим историјским периодима, с обзиром на то да, у прилог таквој претпоставци, непосредно или посредно, сведоче различити историјски и етнографски записи. Тако нам, на пример, Стојан Новаковић даје посредне информације још за средњи век, у својој студији *Село*, где износи податке о заступљености свештенства у народу, које варира од једног до другог краја земље. Он наводи да у неким селима „има попова, као што се види, довољно, тако да на једнога не долази више него отприлике 20 кућа“, док „у седам села горњег Полимља, што су припадала Дечанима, забележен је само један поп“, а „у осам катуна (...), који су бројали 266 кућа, није забележен ниједан поп“ (Новаковић 1965, 172). Оваква ситуација није могла погодовати раширеном познавању црквеног учења и понашања, с којима се народ зближава највише кроз контакте са свештеником и учествовање у хришћанским обредима. А то је ситуација каква је постојала у златном добу православља у Србији, у предтурском периоду, упркос томе што је Свети Сава посветио безмало деценију свог живота стварању услова за остваривање црквене самосталности, кроз хришћанско просвећивање народа и подизање српског свештеничког кадра (Поповић 1997, 16). Тај домаћи клир требало је да настави даље са ширењем и укореењивањем хришћанства међу Србима, утолико лакше и боље, уколико је српска црквена самосталност заиста остварена. После средњовековног процвата српске земље и Цркве било је, кроз све потоње векове под Турском владавином, само много лошије стање, што се тиче искореењивања старе вере и християнизације српског народа.

Из новијег доба, након почетка ослобађања од турске власти, постоје многи подаци о верском стању у ком се српски народ налазио. Богат извор представља *Српски рјечник* Вука Караџића из 1818. године, препун описа сасвим паганских веровања и понашања које је аутор дао према свом сопственом познавању прилика у народу. О црквеним лицима која су имала просвећивати народ он у *Рјечнику* пише, између осталог, следеће сведочанство (под „Поп“): „Онамо су калуђери још старији од попова: зашто су богатији и ођевенији и боље разумију црквена правила: зашто чешће чате у цркви и служе летурђију; а попови ђекоји служе летурђију од године до године“ (Караџић 1966, 602). Српски етнолог Тихомир Р. Ђорђевић је сакупио у књизи под насловом *Из Србије кнеза Милоша* обилату архивску грађу која сведочи о демографским и културним приликама тог периода. Ту он, у поглављу „Морал и религија“, потврђује Караџићеве тврдње о изузетно ниском нивоу верске, али и моралне просвећености српског народа, у првој трећини 19. века (Ђорђевић 1924, 195-214). У ту суму народа су укључени и устаничке вође и свештеници и монаси, који сви, као истакнуте личности, треба да буду узор својим следбеницима, односно пастви. Тихомир Ђорђевић излаже сведочанства о распрострањеном многоженству, инцесту, убијању нежељене новорођенчади, педофилији, скотолоштву, хомосексуалности, пљачкама цркава, убиствима, разбојништвима и, уопште, свим врстама моралне извитоперености, у којима свештеници и монаштво оба пола учествују без разлике од простог народа. Па и мимо тога, довољну неприлику за просветно стање народа чини делимична или најчешће потпуна неписменост свештенства, као и, уопште, њихова незаинтересованост за обављање свештеничких дужности и црквених послова. „Код оваквог стања цркве и свештенства није тешко замислити како је стајало са вером у маси народној“, наговештава даље Ђорђевић (Ђорђевић 1924, 207). Он пише о малобројности цркава, манастира и односног људства, о томе како је „у цркву свет слабо ишао“, те како „народ није знао ни најелементарније ствари из хришћанске вере“, тако да „наместо хришћанске вере и хришћанских обреда беху се зацарили празноверица и празноверни обичаји“, а земља је била пуна „некаквих пророка и врача“ (Ђорђевић 1924, 208-209, 211).

Тихомир Ђорђевић налази оправдање за овакво стање у нестабилној друштвено-политичкој ситуацији, у томе што „велике социалне промене увек утичу деструктивно на морал“ и говори о идеалној „патријархалној врлини“, која мора да је постојала пре турског освајања српских земаља које је покренуло народ, у маси или појединачно, да се склања пред зулумом и да диже устанке (Ђорђевић 1924, 195-196). Међутим, треба имати на уму и чињеницу да је, од свог почетка, процес усвајања хришћанства текао веома споро, да су пагански и хришћански менталитет и обичаји постојали напоредо, у променљивој

сразмери, кроз векове (Роровић 2007, 17-18, 44, 66-67 и другде), све до стања које је затекао Душан Бандић, у последњој четвртини 20. века, а које је заслужило назив народног православља. Највероватније је да је Ђорђевићева идеја о „патријархалној врлини“ само романтична представа о моралној неискварености, која, у ствари, никада није постојала масовно у стварности, него само као идеал коме су се људи, у различитим периодима, приближавали више или мање и у већем или мањем броју. Снага искушења се најбоље обуздава страхом од казне или стидом пред људима, за шта је, сувише често, у српској историји, недостајало услова. Одупрети се зову порока из љубави према Богу и жеље да Га се не разочара захтева већ свест о Богу као Љубави. А такво виђење Бога доноси тек исправно и потпуно схваћено православље. Хришћанство је, у суштини, тешко за усвајање, јер се противи људској природи и спонтаности. Зато се, и данас, још увек, српски народ налази на религијском ступњу Бандићевог народног православља, што потврђују и сасвим савремена истраживања (Радуловић и Благојевић 2014).

Овде, дакле, полазимо од чињенице да хришћанство тешко да је, икада, у народу, било масовније примљено онакво каквим га доноси Црква. Зато се српски народ може називати хришћанским народом са одређеном резервом, сходно оним нехришћанским елементима присутним у веровању, понашању и тумачењу хришћанства. Срби су, неоспорно, хришћански народ, у конфесионалном смислу – припадајући на мапи оном делу света у ком је хришћанство номинално пустило корен. Такође, хришћанство јесте вера која је, кроз векове, елемент идентитета припадника српског народа сучељеног с муслиманима – јер, макар било спојено с елементима паганштине оно, једном прихваћено, никада није напуштено, без обзира на присуство и чак повремено преовладавање другачије религиозности. Али, не можемо, ни у једном историјском тренутку, искључити из религије Срба нехришћанску примесу, присутну у мањој или већој мери. А религија је, по налазима етнолога Бојана Јовановића, „најбитнији чинилац српског идентитета“ (Јовановић 2013, 182), па, у смислу претходно реченог, смеша слободно интерпретираног православља и нехришћанских елемената представља основ на ком се вековима гради дух народа, о чему нам сведоче небројени етнографски подаци.

Због тако суморне ситуације у погледу хришћанског правоверја и припадајућег морала, јављали су се, периодично, у народу, људи који су, на своју руку, проповедали православно учење и окупљали око себе људе жељне духовног здравља и моралне чистоте. Тако, у другој половини 19. века – у Војводини након Мађарске буне, а у југоисточној Србији после српско-турских ратова и нарочито још касније, у Великом рату, на Солунском фронту – појавили су се самоникли народ-

ни покрети побожних људи. Кулминација ове побожности уследила је по завршетку рата, када је, 1920. године, основан богомољачки покрет, који је потрајао кроз читав период између два светска рата (епископ Хризостом 2010, 237-265). Но, и далеко пре озваничења богомољачког покрета, на чије чело се ставио, Николај Велимировић држи предавања у западном иностранству и по српској земљи и објављује низ текстова у којима Србе представља као предане хришћане, чије је веровање исправно а морал узоран. Додуше, током 19. века, просветно стање народа у Србији се поправљало, али и даље је, на почетку 20. века, постојао недовољан број свештеника, то јест, један свештеник је долазио на знатно преко три и по хиљаде верника, у просеку (Шљивић 2009, 72). И сам владика Николај је приметио у неколико наврата да је хришћанска побожност српског народа на изузетно ниском нивоу и да је народ био „верски веома непросвећен, ваљда непросвећенији него у ма ком другом погледу“ (према: Суботић 1996, 17). „Анализирајте душу народа“, пише он другом приликом, 1911. године, „прелистајте духовне часописе, прегледајте журналистику, свратите у цркву, прочитајте криминалну хронику, пребројте плодове хуманости и хришћанства – све то сумирајте, и резултат ће бити – пораз Цркве“ (према: Суботић 1996, 21). Њему је, дакле, било сасвим познато какво је просветно стање народа, углед Цркве и њена последична немоћ да се бори против кривоверја и неморала.

У спонтаним покретима побожних људи, морално исправан и побожан народ се, очигледно, самоорганизовао, у недостатку опште побожности, као и у недостатку свештеника који би омогућили и подстицали литургијско живљење и, можда такође, као реакција на свештеничко и опште партијашење, које је било узело маха и, уопште, продирање социјалистичких и либералних идеја, као и секти, у народ и Цркву (Слијепчевић 1991, 366, 370). Јер, Цркву је, као институцију – кроз векове под Турцима, а и у новој Србији – чинило малобројно свештенство и монаштво, које се знањем и менталитетом није много разликовало од свог народа. Они су пре били представници народне верзије православља, зачињеног паганизмом, него православне догме и канона. Представници црквене установе били су, истовремено, типични примерци из народа из којег су потицали и с којим су живели (Слијепчевић 1991, 365). А очигледно је да су тешки и мучни историјски периоди изазивали код једног дела народа жељу за приближавањем Богу – баш као што су, код другог дела, изазивали супротну реакцију, коју је уочио Тихомир Ђорђевић, кад је набројао какве су све недаће допринеле томе „да је народ у Србији готово био подивљао“ (Ђорђевић 1924, 196). Ипак, како је одмицао 19. век, тако је, све више, било школованих припадника клира, међу које се убрајао и Николај

Велимировић. Они су просвећивали народ², уколико се нису одавали бављењу партијским идеологијама, радећи чак против Цркве.

Владика Николај је, у таквој ситуацији, могао да ради само оно што је припадало његовој свештеномонашкој служби и чега се и био подухватио: да помогне да се хришћанска просвећеност народа поправи, односно учврсти и негује, користећи, у ту сврху, много свој изванредан приповедачки дар. Он је то радио на тај начин, што је свој народ представљао као предане хришћане, обдарене свим врлинама које прате хришћанску веру, позивајући своју слушалачку и читалачку публику да се идентификује с таквим особинама. Читаву српску судбину он види као хришћанску: „Шта је била српска прошлост? Борба за хришћанску идеју. Шта је српска садашњост, иста борба за исту хришћанску идеју“ (владика Николај 2001, 48). Велимировић не подилази народном православљу. Он, као монах, негује у својим текстовима хришћанску веру, чисту од фолклорних примеса. Док је српски романтичарски покрет уобличавао модерни српски идентитет према немачком митолошком узору – глорификујући оно што се рачунало као древна словенска старина, сачувана, како се сматрало, у нехришћанским обичајима и фолклорном стваралаштву – дотле је владика Николај кренуо другим путем, да истакне онај хришћански аспект српског менталитета, иначе, негован у црквеним предањима о српском средњем веку као златном добу нације и пројављен у покретима побожних православних Срба, који су ницали широм српског народа, већ неколико деценија уназад. Текстови владике Николаја из периода српских ратова с почетка 20. века, када се, још увек, уобличавао национални идентитет, спуштају хришћанство из средњовековног племства у модерни народ, показујући да модеран обичан човек није мање племенит душом од некадашњих великаша, косовских мученика или светих Немањића, који су задужили српску културу, политику и духовност. Тако, на пример, он пореди манастире и народну поезију као две врсте стваралаштва које показују блискост краљева и народа, те хришћанства и нације (Епископ Николај 1913). У Велимировићевим текстовима, хришћански морал се демократизује и народ изгледа близак Цркви као вековном чувару етничког идентитета – иако је, у стварности, та блискост чешће остваривана у обрнутом смеру: као блискост непросвећених свештеника и нешто мање монаха верској шароликости и моралној нестабилности народних маса. Ипак, православље је увек било присутно, макар у народној редакцији, и избијало на видело, у народним покретима побожности, па га је, својим текстовима, владика Николај здружно подржао и упућивао ка правилном, црквеном учењу. Познато је колико је муке владика имао да се избори,

² В. нпр. књижице свештенумученика Платона (Јовановића) Бањалучког из првих деценија 20. века.

заједно с првацима богомољачког покрета, против нехришћанских елемената у покрету (Суботић 1996, 38, 40-41, 51, 66-67, 91 и даље) – што само, још једном, доказује исправност тезе Душана Бандића о увек присутној тенденцији народа да православље тумачи на особен, нехришћански начин.

Владика Николај пише, 1913. године, о „нашем оболелом националном оптимизму“ (Епископ Николај 1913), са очигледном жељом да помогне подизању националног полета. Видимо одатле да није писао само ради подршке хришћанској побожности народа – која му је, као монаху, морала бити најважнија – већ је ту побожност, везану за националну идеју и осећања, користио и да оснажи нацију. Штавише, он је сасвим свестан користи коју национални покрет може имати од Православне цркве и о томе непосредно говори: „Да је Православна црква најбољи духовни носилац националног идеала опште је познато“ (Velimirović 1915, 7). Али, и тамо где нема речи о Цркви, Велимировић налази начина да повеже нацију с хришћанством. Тако, на пример, говор који је одржао у Скопљу ослобођеном од Турака он конципира на паралели слободе спољашње (од туђинске окупације) са слободом унутрашњом (од робовања греху), чије постизање стоји пред народом јужне Србије, као задатак чије ће извршење тек учинити народ слободним у потпуности – и за учествовање у животу отаџбине и за живот у Цркви: „Ми смо позвани да, од сад, сви заједно на добијеној слободи политичкој зидамо слободу Христову, а на слободи Христовој карактер и културу ове земље. Карактер и култура ове земље биће демократска и хришћанска“.³ Духовну позицију српског народа Велимировић везује пресудно за православље, као културну црту која спасоносно издиже Балкан изнад геополитичке прикљештености између Истока и Запада, између азијске и европске културе, које не знају за Христа и зато су на путевима који не воде у Небо. Хришћанској Србији епископ Николај даје „апостолски задатак, да приволи Исток крштењу, а Запад покајању“⁴, чиме историјски осмишљава православље као кључни елемент српског идентитета, а Србе као хришћански народ.

У модерно време, које је за Србе почело са устанцима против Турака, када се уобличавала национална држава и народ полако постајао носилац суверености, још увек су, у почетку, владале старинске, патријархалне вредности као идеал и није било замисливо да тумачење

³ Епископ Николај Велимировић, „Беседа о слободи (из 1912)“, *Изнад греха и смрти*. Преузето са: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/vlNikolaj/IznadGrehaiSmrti/Nikolaj0602.htm>

⁴ Владика Николај, *Изнад Истока и Запада (Расуђивање седмо: Мучење за душу и мучење за тело)*. Преузето са: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/vlNikolaj/IznadIstokaiZapada/Nikolaj0203.htm>

националности буде другачије него народно-хришћанско, с вођом од Бога и народом благословеним – али сеоским уместо племенитим, с владавином кнезова. То је било нормално за људе који су тежили томе да буду руковођени од владара, од истакнуте личности, у складу с најбољом традицијом хришћанске Европе, која је, све до краја Великог рата, живела у вишевековном династичком монархизму. То је било и у традицији светих српских етничких владара од пре Турака, из златног историјског доба Немањића, на које је успомену Црква неговала – да буду руковођени Христом. Алтернатива је било изворно народно, претежно паганско, гледање на ствари, које свакако није било прихватљиво за монаха Николаја, нити за оне људе који су учествовали у лаичким православним покретима широм српске етничке територије; или, пак, оно увезено с грађанског Запада, световно, републиканско схватање нације, које није било никако блиско балканском свету. Епископ Николај је прионуо кроз своје говоре и списе да разабере и трасира међу тим могућностима најбољи пут за свој народ. Писао је у прилог християнизацији духа народа – народа који није много хришћански размишљао, имајући тенденцију ка слободној интерпретацији црквених учења зачињених нехришћанским елементима, ка народном православљу и полупаганству. Владика је тумачио дух народа у хришћанском кључу, насупрот спонтаном процесу настајања народног православља који иде обрнутим смером, за који је особено тумачење хришћанских учења и обреда на нехришћански начин. Велимировић се подухватио да искористи, подржи и оснажи спонтане местимичне узлете правоверја, да би, на тај начин, што чвршће повезао сав народ, који се бори за своје место под сунцем, с црквеним православљем. До краја Великог рата, то је чинио претежно кроз усмена обраћања, која су касније штампана⁵, а након рата је учествовао у најмасовнијем православном народном покрету, ставши на чело Народне хришћанске заједнице, познатије као богомољачки покрет.

Тако је, на пример, кнеза Милоша, а и Карађорђа, представио као богобојажљиве људе, налик Немањићима. За Милоша каже: „Постио је, држао крсну славу и много се Богу молио, исто као и велики Карађорђе попут свих старих владара србских и свега народа србског. Били су то људи народни, и по крви и по духу“.⁶ Јесу, заиста, то били људи народни, по свему, али ни они ни народ нису били побожни „попут свих старих владара србских“, који су, листом, дизали манастире и завршавали живот као калуђери, него, у најбољем случају, побожни онако како их је затекао Душан Бандић, с тежњом у смеру који

⁵ В. нпр. збирку обраћања народу из периода балканских ратова под насловом *Изнад греха и смрти*.

⁶ Епископ Николај, *Српски народ као Теодул* (под 47). Преузето са: <https://svetosavlje.org/srpski-narod-kaio-teodul/>

нам је представио Тихомир Ђорђевић. Тек спорадично су се појављивали лаички покрети Срба привржених црквеном учењу, очигледно као револт појединаца осетљивијег духа и моралног чула због недовољне правоверности народа и клира. Читајући Велимировићева обраћања народу, стиче се утисак да су Срби све сами светитељи. Он борбу против неиздрживог турског зулума интерпретира као борбу народа две вере – што није нетачно, али није у тренутку устанка било у центру пажње – да би извео закључак да „наша борба носи религиозни карактер од почетка“.⁷ Он само национално осећање проглашава благословом и светињом: „Не гони нас у рат један човек, нити једна држава, но некакав унутрашњи инстинкт народни. А ко даје инстинкте, ако не Бог? А све што Бог даје зар није свето?“⁸

Касније, од Другог светског рата па све до Титове смрти, Николај Велимировић је био прећуткиван, заједно са српским национализмом. Почео је стицати нову популарност, у последњих пар деценија 20. века. Обилат међунационалним јужнословенским сукобима и одговарајућим узлетом српског патриотизма, овај период је особен и по обновљеном интересовању народа за православље и Цркву (Raković 2013). У том контексту је своје истакнуто место нашао српски Златоусти, владика Николај, чија су се дела, у социјалистичкој Југославији забрањена, почела слободно поново издавати, поставши тако доступна свима. А читаоци те литературе су се, онда, сусрели са владицином тезом да су Срби дубоко хришћански настројени, препуни праве вере и обдарени одговарајућим моралом. Оно што је за владине текстове важило некада важи и сада: „Његове проповеди и књиге умаласале су српску црквену и културну јавност“ (Суботић 1996, 23). Он је, на тај начин, био подржао лаичке покрете побожних Срба који су периодично ницали широм српске етничке територије, иако се после свега тога, у политичком смислу, српски идентитет утопио у велику јужнословенску државу, одмах након Великог рата, уместо да је доживео своје остварење у националној држави, која се ослања на средњовековну државотворну традицију, што ју је сачувала Црква. Национални идентитет Срба, чије уобличавање, тако, није било довршено у моменту кад је већ створена држава Јужних Словена, наставио је, потом, да се одложено формира, након пола века југословенског социјализма, са распадањем Југославије, увелико подржаван текстовима вла-

⁷ Епископ Николај, „Народно пророчанство“, *Изнад греха и смрти*. Преузето са: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/v1Nikolaj/IznadGrehaISmrti/Nikolaj0602.htm>

⁸ Епископ Николај, „Беседа о првим жртвама“, *Изнад греха и смрти*. Преузето са: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/v1Nikolaj/IznadGrehaISmrti/Nikolaj0602.htm>

дике Николаја, који су, поново, почели да колају међу Србима, овог пута, знатно писменијим него у време кад се владика лично обраћао народу. И сада се везивање националног идентитета за Цркву дешавало скоро као природно⁹, са ослонцем на црквено-националну традицију, у чији су корпус ушли и текстови Николаја Велимировића.¹⁰

Литература

Bandić, Dušan. 2010. *Narodno pravoslavlje*. Београд: Библиотека XX век.

Velimirović, Father Nicholas. 1915. *Religion and Nationality in Serbia*. London: Nisbet.

Велимировић, владика Николај. 2001. *Душа Србије*. Србиње: Добра брица књига.

Ђорђевић, Тихомир Р. 1924. *Из Србије Кнеза Милоша. Становништво – Насеља*. Београд: Геца Кон.

Јовановић, Бојан. 2013. „Религија као чинилац стварања и дезинтеграције српског националног идентитета“. У *Национални идентитет и религија*, ур. Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, 171-184. Београд: Институт за политичке студије.

Епископ Хризостом. 2010. *Тихи глас*. Српска православна црква: Београд.

Епископ Николај, *Изнад греха и смрти*. Преузето са: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/vlNikolaj/IznadGrehalSmrti/Nikolaj0602.htm>

Епископ Николај. 1913. *Наша историја: Видовданске мисли*. Гласник православне цркве 12. Преузето са: http://www.rastko.rs/kosovo/duhovnost/nvelimirovic-kosovo_c.html#_Toc44782051

Епископ Николај, *Српски народ као Теодул*. Преузето са: <https://svetosavlje.org/srpski-narod-ka-teodul/>

Епископ Николај. 1933. *Царев завет*. Издање свештеничког удружења.

Карацић, Вук Стефановић. 1966. *Српски рјечник 1818. Сабрана дела Вука Караџића (Други том)*. Београд: Просвета.

---

⁹ Лидија Радуловић и Мирко Благојевић, у нав. делу, на стр. 24, наводе куриозитет Срба који „припадају православној конфесији, али не исповедају православну веру“.

¹⁰ Из мотоа за наведену књигу Драгана Суботића (стр. 7), који чине речи донадавног епископа рашко-призренског Артемија: „На крају бих се усудио рећи да је Српска црква од рата па до данас живела и живи духовно од дела и труда светог владике Николаја“.

- Новаковић, Стојан. 1965. *Село*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Popović, Miodrag. 2007. *Vidovdan i časni krst. Ogled iz književne arheologije*. Београд: Библиотека XX век.
- Поповић, Јереј др Радомир. 1997. *Српска црква у историји*. Србиње: Хришћанска мисао.
- Радуловић, Лидија Б. и Мирко Благојевић. 2014. Традиционална верска култура, народно и официјелно православље. *Култура – часопис за теорију и социологију културе и културну политику* 141: 23-36.
- Raković, Slaviša. 2013. Potreba za etnografskim istraživanjima svetova posvećenih vernika SPC. *Antropologija* 13 (2): 103-119.
- Свети Владика Николај Жички, *Изнад Истока и Запада*. Преузето са: <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/vlNikolaj/IznadIstokaiZapada/Nikolaj0203.htm>
- Слијепчевић, др Ђоко. 1991. *Историја Српске православне цркве – Друга књига: Од почетка XIX века до краја Другог светског рата*. Београд: БИГЗ.
- Суботић, Драган. 1996. *Епископ Николај и православни богомолачки покрет. Православна народна хришћанска заједница у Краљевини Југославији 1920 – 1941*. Београд: Нова искра.
- Шљивић, Драган. 2009. „Православље и политика у Србији“. У *Црква у плуралистичком друштву*, ур. мр Јелена Јабланов Максимовић и Андријана Крстић, 60-88. Београд: Хришћански културни центар и Фондација Конрад Аденауер.

Jelena Miljković Matić

Shaping of Serbian national identity as Christian – contribution of bishop Nikolaj Velimirović

This article promotes the thesis that the work of bishop Nikolaj Velimirović on turning the Serbian people to the Church is the reason why the contemporary Serbian national identity incorporates orthodox Christianity, as promoted by the Church. When the fact, which was established by Dušan Bandić, that the folks tend to freely interpret the doctrine of the Church due to never completely understood and accepted Christianity and never truly abandoned paganism in Serbian folk religion is taken into consideration, then we cannot think of Serbian identity as essentially connected to Christianity. There were some spontaneous folk manifestations of church spirituality among Serbs, but these were sporadic, both in time and space. From the second half of the 19th century to the World War II spontaneous folk movements towards the Church appeared in reaction to social disturbances, like rebellions and wars, penetration of socialist and liberal ideas

and penetration of sects into the Serbian national corpus. Bishop Nikolaj supported and encouraging those pious movements with his writing, most of all the so-called "God-praying" (bogomoljački) movement, that he lead throughout most of its duration. Through his writing, he tried to convey a positive attitude towards Christianity and Church to the readers and to strengthen the connection between Orthodox religion and fate of the Serbian people, through which he shaped the entire Serbian identity as mainly Christian. After the demise of socialism in Serbia, when Velimirović's work appeared in public again in adequate social and political circumstances, Serbian identity finally embraced Orthodox Christianity as its dominant feature.

Key words: Bishop Nikolaj Velimirović; Serbian national identity; Dušan Bandić; folk Christian orthodoxy; Christian identity.